

Стихун Н. В.

ПРИНЦИПИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ТЕАТРАЛЬНОЮ ПЕДАГОГІКОЮ

У статті аналізується взаємозв'язок театральної педагогіки з навчально-виховним процесом у школі. Розглядаються принципи театральної педагогіки, на основі яких вчитель удосконалює свою професійну майстерність, а також розкривається їх значення у практичній діяльності педагога. Досить детально обґрунтовується важливість системи К. С. Станіславського, яка допомагає вчителю впливати на підсвідомість учня.

Ключові слова: принципи театральної педагогіки, удосконалення професійної майстерності вчителя, логіка фізичних дій, актор, підсвідомість.

В статті аналізується взаємозв'язок театральної педагогіки з учебно-воспитательным процесом в школе. Рассматриваются принципы театральной педагогики, на основе которых учитель совершенствует своё профессиональное мастерство, а также раскрывается их значение в практической деятельности педагога. Достаточно детально обосновывается важность системы К. С. Станиславского, которая помогает учителю влиять на подсознание ученика.

Ключевые слова: принципы театральной педагогики, совершенствование профессионального мастерства учителя, логика физических действий, актёр, подсознание.

In the article intercommunication of theatrical pedagogics is analysed with an educational-educator process at school. Principles of theatrical pedagogics are examined, on the basis of that teacher perfects the professional trade, and also opens up their value in practical activity of teacher. Importance of the system K. S. Stanislavskogo, which helps a teacher to influence on the subconsciousness of student, is in detail enough grounded.

Key word: principles of theatrical pedagogics, improvement of professional trade of teacher, logic of physical actions, actor, subconsciousness.

У “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті”, Законі України “Про вищу освіту” чітко окреслені підходи до оновлення завдань та змісту освіти, зокрема й вищої, на сучасному етапі національного духовного відродження в Україні з тим, щоб наша освітня галузь у недалекому майбутньому змогла інтегруватися у світовий освітній простір, а також забезпечувала реалізацію у навчальному процесі найсучасніших технологій. Цим самим здійснюватиметься особистісно орієнтоване навчання, яке забезпечуватиме оптимальний розвиток кожного учня загальноосвітньої та студента вищої школи.

Навчально-виховний процес у школі – явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка визначається передусім розширеним спілкуванням, найбільшою, на думку Антуана де Сент-Екзюпері, “розкішною у світі”. “Для вчителя ця розкіш – не що інше, – зауважував академік І. А. Зязюн, – як професійна необхідність. З її допомогою здійснюється взаємовплив двох рівноправних суб’єктів – учителя й учня. Щоб цей взаємовплив був ефективним, у вчителя і учня мають переважати такі позитивні естетичні почуття, як показник людяності, гуманності, творчості, а відтак, працездатності та її результативності. Цей бік педагогічної професії близько стикається з мистецтвом, що завжди є поєднанням таланту й майстерності” [7, с. 92].

Досвід педагогічної діяльності показує, що вчителю недостатньо знань основ наук і методики навчально-виховної роботи. Адже всі його знання і практичні вміння можуть передаватися учням лише завдяки живому й безпосередньому спілкуванню з ними. Для багатьох учителів очевидною є істина: учні часто переносять ставлення вчителя на предмет, який він викладає. На цих стосунках вибудовується складна й об’ємна піраміда навчання і виховання, через них відбувається проникнення педагога в душевний світ учнів, щоб виробити у них первинні навички співтворців власної особистості. Саме ці взаємини, їх мистецькі, моральні, психологічні, технологічні складники не завжди усвідомлюються педагогами як вартісний засіб удосконалення їхньої педагогічної діяльності. Багато чого тут педагог може запозичити з театральної педагогіки [там само].

Театральний педагог К. С. Станіславський визначав основні принципи театральної педагогіки, за допомогою яких вчитель може опанувати вищий ступінь професійної майстерності.

Система К. Станіславського – наука не тільки про акторську творчість, а й про те, як, спираючись на об’єктивні закони, плекати, розвивати, збагачувати різні здібності, й не лише сценічні. Вона – важливий засіб підвищення коефіцієнта корисної дії у творчій діяльності вчителя.

Педагогічне мистецтво нерідко ототожнюють з театром одного актора. Це цілковито відповідає життєвим реаліям. Тому для педагога важливо усвідомити принципи театральної дії, її закони. У цьому може добре прислужитися система К. С. Станіславського, який розглядає органічну природу театральної творчості через природу людини-творця, актора. У ній уперше розглядаються принципи свідомого оволодіння підсвідомим і довільним процесом творчості.

Професор І. А. Зязюн вбачає у театральної педагогіці ефективний компонент освітньо-виховної дидактики, значне нововведення, перспективне для реалізації у практиці освіти і виховання в цілому. Він переконаний, що, використовуючи надбання театральної педагогіки, зокрема систему К. Станіславського, педагог будь-якого профілю отримає відповіді на непрості проблемні питання освіти і виховання людини, які, на жаль, у підручниках з педагогіки залишаються поза увагою. На його думку, кожен, хто обирає педагогічну професію, стикається з тим, що в теорії педагогіки немає розділу, присвяченого розвитку практичних умінь на підсвідомому рівні. З'ясувавши сутність естетичних почуттів, їх змістовну наповненість, вчителі матимуть змогу екстраполювати їх не тільки в акторську, але й у педагогічну дію. “Здатність і вміння володіти власними почуттями, використовуючи їх з допомогою техніки і технології фахового вибору для спілкування з людьми, для розвитку й удосконалення їх людяності – чи не найперший показник майстерності актора і педагога”, – пише І. Зязюн у популярній науковій праці “Краса педагогічної дії” [2, с. 302].

Професійна майстерність вчителя – стійка система теоретично осмислених і практично виправданих принципів педагогічної діяльності, які забезпечують високий рівень інформаційно-творчої взаємодії між педагогом і учнем.

На думку дослідниці Г. П. Кособуцької: “Досягнення педагогічної майстерності можливе за умови формування системи психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, їх актуалізації завдяки внутрішнім суб'єктивним здібностям особистості педагога. Обов'язкові також інтеграція і генералізація передового педагогічного досвіду, усвідомлення себе як суб'єкта педагогічної діяльності, прагнення кожного педагога до саморозвитку та самовдосконалення” [5, с. 3].

Мета статті: проаналізувати основні принципи театральної педагогіки для удосконалення професійної майстерності вчителя; розкрити значення театральних принципів, які знаходять своє відображення у практичній діяльності педагога.

У свій час видатний український педагог А. С. Макаренко виділив кілька основних принципів, орієнтуючись на які, педагог може удосконалити свою професійну майстерність. Вони є такими:

Принцип активності: лише діючи й задіючи інших, розвивається людська особистість.

Принцип організації ефективного педагогічного впливу, пов'язаний із необхідністю побудови системи перспективних ліній як чіткого усвідомлення тактичних (продиктованих основними завданнями педагогічного процесу), оперативних (викликаних до життя особливостями педагогічної ситуації, що склалася) і стратегічних (пов'язаних із розвитком особистості та пізнавального потенціалу учнів) цілей.

Принцип паралельної дії передбачає вплив на конкретну особистість учня, вихованця не безпосередньо, а опосередковано. Апелюючи до колективу, педагог тим самим висуває вимоги й до конкретної особистості, контролюючи групу, він контролює й особистість, яка себе ідентифікує з нею й бере відповідальність за її стан.

Принцип життєвої правди (об'єктивної зорієнтованості змісту) вимагає від педагога забезпечення добору й викладання знань на рівні вимог сьогодення, досягнення відкритості й відвертості у стосунках з учнями, організації їхньої педагогічної взаємодії у системі суб'єкт-суб'єктивних взаємин.

Принцип руху колективу. Суть принципу пов'язана з необхідністю рахуватися з фактом розвитку будь-якої групи як соціально-психологічної цілісності. Це, відповідно, потребує перегляду цілей і засобів педагогічного впливу. Передбачається, що завдяки педагогові ця група у своєму русі еволюціонує.

Значення особистості педагога у педагогічному процесі, його акторські здібності накладають на нього велику відповідальність і вимагають великої постійної роботи над собою. Вчитель обов'язково повинен багато працювати для удосконалення себе як педагога, майстра своєї справи, актора.

Галина Пилипівна Кособуцька розглядає важливість п'ятьох принципів системи К. Станіславського для актора, на яких доцільно будувати навчально-виховний процес педагогу (в порівняльному аналізі) [там само].

АКТОР	ПЕДАГОГ
• Принцип життєвої правди.	• Зв'язок навчання, виховання, розвитку особистості з життям, або перспективна діяльність педагога.
• Принцип ідейної спрямованості: учення про надзавдання (режисерське рішення вистави, сценічне тлумачення образів, ідейне втілення сутності драматичного твору).	• “Режисура уроку” (І. Зязюн): конструктивно-пошукова діяльність педагога; урок повинен мати надзавдання, а предмет – надзавдання.

<ul style="list-style-type: none"> • Принцип дії – підгрунття переживання й матеріалу для творчості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Творче переживання й матеріал уроку, виховного заходу є провідними компонентами в організаторсько-виконавській діяльності педагога.
<ul style="list-style-type: none"> • Принцип органічної творчості, тобто нерозривний зв'язок психічного з фізичним, зв'язок суб'єктивного переживаного почуття з його зовнішнім об'єктивним вираженням. 	<ul style="list-style-type: none"> • Комунікативна діяльність педагога; внутрішня і зовнішня педагогічна техніка.
<ul style="list-style-type: none"> • Принципи творчого перевтілення в образ – це стан сценічного переживання, на ґрунті якого розв'язуються завдання всіх попередніх принципів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Гностична (пізнавальна) діяльність педагога, яка є першоосновою педагогічної майстерності.

Як бачимо, кожний із зазначених театральних принципів знаходить своє відображення у практичній діяльності педагога. А тому сучасна наукова педагогічна думка не може обійтися без уважного вивчення теоретичних положень і відкриттів К. Станіславського.

Крім зазначених принципів спільності творчого підходу в діяльності актора і педагога, розглянутих Г. П. Кособуцькою, ми знаходимо підтвердження цієї думки також у наукових пошуках М. Лазарева. Експериментальна база, розроблена вченим, дає змогу констатувати, що лише 5-7% молодих учителів (зі стажем до 5-ти років) володіють справді професійно-педагогічним артистизмом, органічно й водночас без надмірностей втілюючи власні почуття, власну культуру в тонку справу навчання й виховання [6, с. 220-230].

М. Лазарев досить детально обґрунтовує значення системи К. Станіславського для формування професійної майстерності вчителя. Дослідник справедливо зазначає: “Система Станіславського – це не тільки театральна теорія, це й загально педагогічне вчення, бо вона досліджує природу творчого комунікативного впливу людини на людину або групу людей, пояснює генезис творчого самопочуття і шляхи її удосконалення та розвитку.... Якщо почуття актора, вчителя, учня, митця, вченого – головна рушійна сила розвитку носія цих почуттів, і тих, до кого вони звернені, то як їх викликати в учителя? На ці драматичні запитання дав відповідь К. С. Станіславський – відштовхуватись у своїй роботі не від свого самопочуття, не від психічного стану, що слабо, а то й зовсім не підпорядкований нашій свідомості й волі, а від логіки фізичних дій, яка при оптимальній її побудові впливає на підсвідомість, рефлекторно викликає логічну низку почуттів насамперед у самого педагога, а потім і в учнів, студентів, слухачів” [там само].

Дехто з дослідників вбачає у системі К. Станіславського лише елементи внутрішнього й зовнішнього самопочуття як головні впливові чинники актора. Проте уважний аналіз основних підходів до розв'язання проблеми К. Станіславським, особливо в роботі актора і режисера над роллю, дає підставу звернути увагу на іншу основоположну ідею, яка уособлює закономірність функціонування мистецтва, в основі яких – людське спілкування. Йдеться передусім про фізичну дію.

Використання принципу естетичної впливовості у спілкуванні з учнями, принципу усвідомлення мистецької значущості поведінкової активності вчителя залежить не від самопочуття, не від психічних станів, переважно невідповідних волі й свідомості, а від логіки фізичних дій. Правильне її здійснення може рефлекторно відтворювати й відповідну їй логіку почуттів, впливати на психіку з її підсвідомістю.

Дослідник проблем поведінкової активності педагог В. Кан-Калик пропонує дотримуватися певних загальних правил для оптимізації спілкування з дітьми:

- до класу заходити бадьорим, упевненим, енергійним;
  - загальне самопочуття в початковий період спілкування бадьоре, продуктивне, впевнене;
  - наявний комунікативний настрій – яскраво виражена готовність до спілкування;
  - енергійно виявляти комунікативну ініціативу, емоційну налаштованість на діяльність, прагнення передати цей стан дітям;
  - у класі створювати потрібний емоційний настрій;
  - здійснювати органічне керування власним самопочуттям у проведенні уроку і спілкуванні з дітьми (рівний емоційний настрій, здатність до керування самопочуттям, незважаючи на несприятливі обставини тощо);
  - домагатися продуктивності спілкування;
  - здійснювати керування спілкуванням (оперативність, гнучкість, відчуття власного стилю спілкування, вміння поєднувати спілкування з методом впливу);
  - мова (яскрава, образна, педагогічно доцільна, висококультурна);
  - міміка (енергійна, виразна, педагогічно доцільна);
  - пантоміміка (виразна, адекватна жестикуляції, пластична, насичені емоційно жести) [3, с. 136-137].
- До перерахованого В. Кан-Каликом варто додати бодай дві пропозиції:
- ґрунтовне знання матеріалу;

– чітке дотримання міри.

І останнє – цілковито підпорядкувати свою моторну поведінку принципу вираження певного змісту педагогічного впливу, зробити його автоматичним, перетворити досконалу техніку спілкування на внутрішню потребу.

Зокрема, про важливість принципу спілкування між учителем і учнем також говорила А. Капська. У навчально-методичному посібнику "Педагогіка живого слова" автор розкриває шляхи й умови розвитку професійної майстерності вчителя, чия діяльність передбачає наявність артистизму, умінь режисера словесної діяльності. Вона вважає, що педагогові необхідно "... володіти усним літературним мовленням – виразним, логічно-чітким, емоційно-образним, хорошою дикцією, гнучким рухливим голосом широкого діапазону" [4, с. 4]. Вчена стверджує, що однією із важливих якостей педагога є вміння впливати на емоційну сферу школяра. Це неможливо здійснити без включення в дію майстерності слова, оскільки не хвилюючи, не зачіпаючи нервову систему слухача, не можна організувати учнів. Лише викликавши емоційні відгуки, видозміни у свідомості учнів, можна надати педагогічного спрямування будь-якому процесу сприйняття того чи іншого впливу [там само].

Емоції і почуття тісно взаємопов'язані. Як зазначав Л. С. Виготський: "Почуття формуються і розвиваються на основі емоцій, які є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Емоція оцінює діяльність і доводить свою оцінку до організму мовою переживань" [1, с. 126].

Принцип емоційності набуває ефективного розвитку у процесі виховання естетичної культури особистості засобами театрального мистецтва. Рівень розвитку культури вчителя впливає на світогляд, інтелект, професіоналізм особистості через розвиток емоційно-почуттєвої сфери, навичок естетичного сприймання, оцінювання, естетичної діяльності.

Таким чином, втілення засобів театрального мистецтва у навчально-виховний процес дає можливість учителю практично керувати розвитком та збагаченням естетично-емоційної сфери учня.

У діяльності актора і педагога є багато спільного. По-перше, обидва види діяльності є комунікативними творчими процесами – в їх основі лежить процес спілкування. По-друге, їх метою є вплив на людину і прагнення викликати у неї певні співпереживання. По-третє, творчий процес здійснюється в обставинах прилюдності, у певний відрізок часу, що потребує вміння мобілізувати себе, керувати своїм творчим самопочуттям. Учитель як і актор, усіма психофізичними засобами торкається почуття, думки, уваги своїх учнів.

Досвід видатних вчених, психологів, театральних діячів, педагогів І. А. Зязюна, Л. С. Виготського, А. С. Макаренка, К. С. Станіславського, М. О. Лазарева, В. А. Кан-Калика, А. Н. Капської та ін., набуває ще більшої актуальності нині, коли ведуться пошуки удосконалення професійної майстерності вчителя.

Отже, аналізуючи принципи театральної педагогіки, ми розуміємо, наскільки вони важливі й набувають великого значення у практичній діяльності вчителя. Ця проблема потребує у перспективі подальшого вивчення та дослідження.

Особливу увагу доречно було б звернути на сугестологічні основи у професійній діяльності педагога.

Література:

1. Виготський Л. С. Психологія мистецтва / Л. С. Виготський // Ред. М. Я. Ярошевський. – М. : Педагогіка, 1987. – 344 с.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач // Навч. посібник. – К., 1997. – 302 с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Капська А. Н. Педагогіка живого слова: навч.-метод. посіб. / А. Н. Капська. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.
5. Кособуцька Г. П. Основи педагогічної майстерності: навч.-метод. посіб. / Г. П. Кособуцька. – Рівне : РДГУ, 2006. – 356 с.
6. Лазарев М. О. Мистецтво актора і вчителя: спільне та відмінне / М. О. Лазарев // Педагогічні науки: з наук, праць. – Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – С. 220-230.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.